במדרש רבה (נג, ו) איתא על פסוק זה אמר אבא כהן ברולא אור לנו מיום הדין אור לנו מיום התוכחה יוסף קטן של שבטים לא יכלו אחיו לענות אחיו כי נבהלו מפניו לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכל אחד לפי מה שהוא שנאמר (תהלים נ, כא) אוכיחך ואערכה לעיניך על אחת כמה וכמה. וכבר הכרו רבים לבאר זה המדרש וכוונתו, גם יש להבין מה התוכחה שהיה כאן לדשבטים. רק נבהלו מהדודעה הפתאומית שלא עלה על דעתם בלל שהוא יוסף. וגם יש לדבין מה שחלק המדרש לשנים ואמר אור לנו מיום הדין אור לנו מיום התוכחה מהו דין ומהו תוכחה. וגם יראי דברי המדרש שהאריך בלשונו ואמר לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכל אחד לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך. ויש להבין אומרו לפי מה שהוא וגם מהו הראיה מן הפסוק:

ואת אשר נראה בזה דהמדרש מפרש הפסוק זה לא אמרי יוסף בגדר פיוס לאחיו כלל. וחדע דאח"כ בהפסוק השני אחר שנבהלו מפניו אמר להם שנית אני יוסף אחיכם הזכיר להם אחוה שהוא הוראה להם שאוהב אותם ומחשבם לאחים. ובפסוק ראשון לא אמר להם רק אני יוסף ולא הזכיר להם אחוה ואהבה כלל. ובהודע להם שהוא יוסף לא היה להם שום פיוס רק אדרבה עוד נוסף להם יראה ופחד כהודיע להם שזה האיש הנלחם עמהם עד עתה ומבקש עליהם עלילה בחנם הרי הוא יוסף שגמלו לו רעה והן עתה נפלו בידו וביכולתו לעשות בהם כרצונו ובודאי לפי השכל נקם ינקם והרי גם אח"כ כשבבר ראו טוב לבו עליהם ומ"מ כשמת יעקב חזרו להפחד ממנו ואמרו (בראשית נ, טו) אולי ישטמנו יוסף והשב ישיב גו' ואף כי עתה בודאי ונפל הפחד עליהם ע"כ נחיירא ונבהלו מפניו ולא יכלו לענות אחוו. וגם מה שאמר להם הצדק אני הוי ג"כ מפרש המדרש דלא היה בגדר שאלה כלל וכמו שכתבנו למעלה דלא היה מקום לשאלה כזו כלל עתה. רק המדרש מפרש ליה שהוא בגדר תמיה ופליאה הי' התימה, ואמר להם בלשון תמיה אני יוסף הצדק אבי חי כנחמיה ואומר איני מבין היאך יכול אבי לחיות עד עתה מרוב צערו שאינו יודע ממני עד עתה. וכתבו אלו נטמן ברמז שאלה גדולה להם וגם שתירה על כל טענותיו של יהודה בריבוזו, דכל טענותיו של יהודה היה מצערו של יעקב שיגרם לו בלקיחתו את בנימין וא"ב הרי קשה עליהם מדוע לא חששו הם לצערו של אביהם ומכרו ליוסף. וגם ראם יכול לחיות בלא יוסף כן יהיה יכול לחיות בלא בנימין. וזהו אחוי שהגדילו לפניו גודל הרחמנות של אביהם כשיקה ממנו בנו אהובו סידר להם מעשה עצמם שבהלו מתוכחתו ולא יכלו אחיו לענות לו על תוכחתו כי הוא סתירה וקושיא עליהם מעצמם על עצמם. וזהו שסיים המדרש לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכל אחד לפי מה שהוא, דקדק ואמר לפי מה שהוא דגם ביום הדין יהיה התוכחה לכל אחד ממעשיו על מעשיו דיהיו מעשיו נתפסים ממעשיו בראו הם סותרים זה את זה דעל כל עון וחטא בפני עצמו סובר האדם שיש לו קצת תירוץ הרי כל דרך איש ישר בעיניו, ולמשל מי שאינו נותן צדקה סובר בדעתו שיש לו תירוץ כובד ורוחק הפרנסה וריבוי ההצטרכות של הכרחיות מבני ביתו עד שאין בכחו לפזר על אחרים, והגם דאין זה תירוץ מספיק כלל וכמו שאמרו בפסחים גיטין (דף ו, א) אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה עמם צדקה ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. מ"מ קצת תירוץ ורוחני הוא דהרי אינו לדמות עושר העשיר הקופץ ידו מצדקה לעוסק המגיע לעני שאינו נותן צדקה. וא"כ בתירוץ זה הרי יוקל עונשו הרבה. אמנם נראים לי ממעשיו אשר במקום אחר פיזר הרבה ממון עבור דבר שאינו הגון כמו להשיג איזו תאוה האסורה או כבוד או עבור מתלוקח וכמה ממון מפזר ללמד לבנו דברים שאינם הגונים ומדרש בעסק העבירה לא עצרוהו כובד הפרנסה ונסתר בוד התירוץ ויוגדל עונשם כפלים, וזהו שאמר במדרש ויוכיח לכל אחד לפי מה שהיא דהתוכחה יהיה לכל אחד ממעשיו. וזהו שאמר הכתוב (ירמיה ב, יט) יסרך רעתך ומשובותיך יוכיחוך דהיינו שעשה היא עצמה היא מוסר ותוכחה לעבירה אחרת שעשית. וזכור שחלקם המדרש לשנים יום הדין יום התוכחה דדין הוא על עצם העבירה והתוכחה הוא היכחה שמראים לו ממעשה אחרת על זו ויוגדל העונש עליהם עד שאין לו גם קצת התירוץ שהיה דומה לו להנצל על ידו וכמו שנבאר:

וכן הוא בענין האמתה וכמו שאמר הכתוב ופקדם צבאותם ותקיו לא שמרו יתעום בזכיהם. דבחודה יש חוקים ומצות, והחוקים דם דברים שאין להם מבוא בהשכל להשיגם ע"כ שמירת החוקים הם קשים קצת יותר משמירת המצות והמשפטים אחר שאין שכל האנושי מחייבן ומשיג אותם ולהחוקים צריך חיזוק יותר באמונה ע"כ עונש העובר עליהם לכאורה נראה דיהיה קטן מהעונש העובר על המצות המובנים בשכל האנושי כי בחוקים היצה"ר מתחזק יותר וכאמרם במדרש דעל החוקים היצ"ר ושעים מונים לישראל. אמנם יראים אנחנו בהוש אשר כל אפקרסי הזמן, הכפירה והכחישת האמונה לא בא להם מחמת רוע מוגם שקשה להם להאמין דבר שאינם משיגים בשכלם רק ארוכה בל המינות שלהם אבא להם ע"י אמונה. שראה באיזו סדר דברי מינות הגם שהכתוב היה בהר ריק גם משכל האנושי, הוא מאמין לכל דברו וסומך עליו בטומא בארבה לבפור בתד"ק ונמצא הכפירה באה להם ע"י אמונתם וכשהי מאמין לכל דברו (הכוזבים), [עד כי בטח נוכל לומר על משכילי זמננו כי הם אבערגלויבער] וזהו שהתאונן הנביא וחוקיו לא שמרו, דלא רצו להאמין בחוקים, ויתעום כוזבים דלהכזב שישמע משקר אחר האמין בהם לתעות מחתוה"ק. וכן הוא בענייני למוד התורה אשר הרבה מהאנשים מיטרים עצמם מחיוב הלמוד יען כי שכלו אינו מוכשר להשיג לימוד התורה יען כי הוא בטבע גם השכל. אבל כשנתבונן הכ השכל ומצא בר בעסקיו בענייני עולם הזה לדמות ולהשיג פרנסתו וכמו דאיתא בתנא דבי אליהו זוטא פרק י"ד ח"ל פעם אחת הייתי מהלך ממקום למקום ומצאני אחד שלא היה בו לא מקרא ולא משנה והיה מתלוצץ כנגדי ואמרתי לו בני מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום הדין. אמר לי רבי יש לי דברים שאני משיב, בתה ודעת לא נתנו לי מן השמים שאקרא ראשנה. אמרתי לו מה מלאכתך וא"ל צייד בר' אמרתי ומה להביא פשתן ולארוג מצודות ולהשליך לים נתנו לך דעת ולדברי תורה שכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד לא נתנו לך דעת מיד היה מרים קולו ובוכה אמרתי לו אל ירע לך שכל כאי עולם הם משיבין תשובה זו על אותו ענין שהם עוסקים בו אבל מעשיהם מוכיחין עליהם כי עכ"ל. וכל זה מבואר כדברים הנ"ל:

(2) גא קיצין

רתניא "אישה הפרס הי' יכולה לה בטה הכתוב מדבר באשה שנתה. בנדר ושבע בעלה ולשר לה והיא לא יודעה שהפר לה בעלה ותדבר שיהא דין ובמבאה למחום רבי עקיבא *כי הה. מש להאי פסוקא הוה בבי אבר ומה מי שנתכוין לאכל בשר תלד בעלה ביום בשר פסח אמרה תורה צריכה כפרה וסלוחה מי שנתכוין לאכל בשר חזיר תעלה ביום בשר חזיר על אחת כמה וכמה ר

(1)

אמר ומה מי שלמבול [illegible]
כידו בכל מלא וכו'. מקשה למה לא עקבם הוא כמו
על אלת יוהר מסלר מסעיף ומסרלים בסם רבנו לעסקו ז"ל
תבוס ומסרלים הכוגי מלכות הו גלגל הכוכבים, ומתפשו
בעון מכירת יוסף הצ"ל, לך מלינו סלל יוסף הצ"ל ועתה
אל המלכו כי למתים סלחנו מלקים לפניכם ועתה לא אתם
סלחתם לומי הנה כי מלקים וכו' כלומר זו היתה סיבה
מלהתם לומי הנה כי מלקים וכו' כלומר זו היתה סיבה
מלת ה' כדי לכלכל העולם כולו, ומלך מיהר למה נעקבו
עשרה הרגו מלכות בתכול אלת, מלתר מסמסמה הסמה
עשרה הרגו מלכות בתכול אלת, מלתר מסמסמה הסמה
ולמיכה, לך לפי מ"ש הכתוב לאמה הפרם וה' יסלח לה,
דלריכה כפרה עשום ממקבתה הרפה, אמ"נ דנוף המעשה
היה טוב, לכן גם הם נתמיכו בסגיל המקבלה עכ"ל.

(5) שם

הדרושים רחוקים מאד זה מזה בסובן אל תרגנו בדרך, שהדרש הראשון הוא בענין שלא יתעסקו בדבר הלכה, והשני הוא בענין לכוון את פסיעותיהם שלא תהיינה גסות, ושיצאו ויכנסו בעוד החמה זורחת.

ואפשר לומר, שאלה שתי הדרשות קרובים באמת לענין אחד ולכונה אחת, והיינו שהיה בזה להעיר את לבם על ענין מעשה המביה שמרחו, ושמשכיו ילמדו מזה על העתיד איך להזהר ולהתנהג במעשיהם. כי כבר מבואר בכמה מדרשי חז"ל שהאחים שמכרו את יוסף היה נראה להם לפי דעתם שכך ראוי להם לעשות לפי הדין וההלכה, וכמו שהביא רש"י ז"ל עה"פ גלכה דותינה, לבקש לך גבלי דתות להמיתו בהם, והיינו שימיתוהו ע"פ דת ודין, וכן אמרו במדרש שהאחים אמרו בואו ונסקול בו את הכלבים, וכתבו בזה המפרשים שהוא, משום שכיון שהחזיקוהו לבעל להי"ר ואמרו על זה בגמרא (פסחים קי"ח) שראוי להשליכו לכלבים, (רש"י מש"כ בפ' וישב עה"פ ויבא ויוסף את דבתם גנו, באות ב'), וכן אמרו במדרש שיהודה אמר לאחיו נלך ונחסום דרכו של עולם, כנגן שחטא לא לעבד נתקלל, אף זה לכו ונמכרנו לישמעאלים, אולם אם אכנם שלפי דעתם עשו כדין וכהלכה, אבל אשר ישגגו בזה, בכה שפסקו וגמרו דין חמור כזה על דעת עצמם בהיותם לבד בשדה במרעה הצאן, ודנוהו שם דיני נפשות ולא באו לעיר מושבם שהוא מושב הוקנים ולהתיעץ עם אביהם ואבי אביהם יצחק שהיו עדיין חי, או לשאול בבית מדרשם של שם ועבר שמשם יצאה את ההוראה, אלא התכו שם את הדין והוציאו אותו לפועל על אתר, ומשום כך יצאה קלקלה מתחת ידם, ובמדרש שם אמרו, והבור ריק, נתדוקן בורו של יעקב, אין בו מים, אין בו דברי תורה שנמשלו למים, כחיב כי ימצא איש גונב נפש מאחיו ומכרו, ואתם מכרתם את אחיכם, ע"כ, והיינו שנתרוקנו מהלכה של גנבת נפש, [ולפי דברינו אפשר לפרש ג"כ שהמדרש אמר זאת בלשון הימה, הכי נתדוקן בורו של יעקב? הלא יעקב אביכם עדיין חי, ואיך אתם סומכים על דעת עצמכם לעשות מעשה כזה, ועי' להלן בפ' ויחי עה"פ בסדם אל תבוא נפשי מש"כ שם].

והנו שרמז להם יוסף במאמר אל תרגנו בדרך, אל התעסקו בדבר הלכה, היינו שתהיו נזהרים בזה מכאן ולהבא, שלא להתעסק ולעסוק הלכה ולעשות על פיה שום מעשה ומעולה בהיותכם בדרך, אפילו כשנראה לכם שכך היא ההלכה, אלא אם יזדמן לכם איזה דין והלכה, תחמיצוהו עד בואכם למקומכם להתיעץ ולהתיישב בדבר היטב, או עד שתבואו לאביכם להתיעץ בו, כי המכשלה שיצאה מתחת ידכם שהייתם עוסקים ומהליטים בדבר הלכה בהיותכם בדרך לבדכם, תהי' לכם הוראה ולמוד בדרככם לעתיד; ועל כונה זו אמרו, במתניתא תנא אל תפסיקו פסיעה גסה, והוא ג"כ בענין זה, דאמרו בגמרא סנהדרין (ז, ב) דרש בר קפרא, מנא הא מילתא דאמרו רבנן הוו מתנגים בדין, דכתיב ולא תעלה במעלות (שמות כ'), וסמיך ליה אלה המשפטים, וכן אמרו במדרש רבה (משפטים פ' ל') כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יהיו פוסעין פסיעות גסות ע"ג המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד אגודל, כך הזהיר הקב"ה את הדיינים שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין, ע"כ, הנה מצינו בכאן שחז"ל לקחו למליצה ודימו ענין מהירות ופזיזות הדין, בענין הליכה נחפזת בפסיעות גסות, וזה שרמז להם יוסף אל תפסיעו פסיעה גסה, היינו לומר שכמו שהליכה גסה ונחפזת מוקת לאור העינים,

בגמרא הערה (יד ב) אין שמא תרגנו עליכם הדרך כו'. בפתגיתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה, והכנסו חמה לעיר, אל תפסיעו פסיעה גסה, ראמר מר פסיעה גסה גוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, והכנסו חמה לעיר. דאר"י אמר רב לעולם יצא אדם בכי טיב ויכנס בכי טוב.

ויש ליתן בזה טעם, מה ראה יוסף עכשיו ללמד את אחיו הגדולים ממנו הלכות דרך ארץ איך להתנהג בדרכים, וכי עד עכשיו לא ידעו או לא שמעו מאביהם זאת; גם לכאורה שני

כמו שאמרו פסיעה גסה גוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, כן ענין פסקי הלכות במהירות ממסא את עין השכלי של האדם ומיניו כהות מלראות נכונה הלכה ברורה לאמתתה; וכן על אותה כונה אמר להם הכנסו חמה לעיר, היינו שלא ילכו בדרך בחשיכה כדי שלא יכשלו בהליכתם, והרמז הוא בזה על חשכת השכל ושגות בהלכה, וכל זה כללו חז"ל באמירתו אל תרגנו בדרך, שלא יתעסקו בדבר הלכה, וכן שלא יפסיעו פסיעה גסה, ושיכנסו חמה לעיר, שאף שמטבעם הפשוט היה בענני הליכה, אולם היו בהם רמז וכונה פנימית בענני הלכה [וכאומרים בגמ' סוף נדה, אל תקרי הליכות אלא הלכות, היינו כנ"ל שמהירות הדין דימוהו חז"ל להליכה נחפזת] ושהאחים הבינו היטב אל מה ירמזון מליו.

(2)

מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלקים לאדון לכל מצרים (מה כ)

שמעתי מקשים בשם הארמו"ר מרוז'ין איזו בשורה טובה היא לאביו שמבשרים לו שהיא ארון לכל מצרים אינה חשיבות היא ליעקב שיש ליוסף כבוד מרומה. ומתרץ כי המילה שמני, הוא, שם אני אלקים לכל מצרים, יוסף השפיע על תושבי מצרים, שיאמינו שאלקים הוא ארון לכל מצרים, זהו בשורה טובה ליעקב אבינו, עכ"ל. ולי נראה פשוט בפשטות, איך אנחנו רגילים לומר, קיבלתי מישהו מאיש פלוני, וכ"ש מי שמקבל משרה גבוהה ורמה, כמו ראש הממשלה ויאי יאמר שהמלך מינה אותו להיות ראש ממשלה, אבל יוסף הצדיק לא אמר פרעה מינה אותי לראש ממשלה כי מצא חן בעיניו, אלא אמר שמני אלקים לארון לכל מצרים, הוא מאמין באמונה שלמה שאלקים נתן לו המשרה הרמה הזאת וזוהי בשורה טובה ושמחה גדולה בשביל יעקב אבינו, אחרי שלש עשרה שנה שעזב את אביו ועברו עליו כל הצרות ומחשיכה יצא לאור גדול, ויוסף נשאר בצרקתו ואמונתו באילו הוא היה כל הזמן בבית אביו ושום מצב לא יכול להשפיע על יוסף, זוהי שמחה גדולה בשביל יעקב אבינו ע"ה, וזוהי בשורה טובה בשבילו שאין למעלה ממנה, אע"פ שיוסף הי"ה יכול לתלות כל הכבוד בכוחו וגבורתו, כי הם גרמו לו את כל הכבוד, בכל זאת הוא לא תלה בפקחותו, ותיכף כשבא אל פרעה אמר: "בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה" ואחרי הפתרון וגם אחרי שראה שנתקיים הפתרון כמו שאמרו, לא תלה בחכמתו אלא באלקים שהושיבו על כסא זה.

א"כ ק"ז כשהקב"ה עשה לנו בזמננו ניסים כ"כ גלויים, שמסר רבים ביד מעטים, מעטים בכמות ובאיכות, מלבד שהם רבים היה להם כ"כ הרבה נשק שעינינו לא ראתה אותם, ונתקיים בנו מקרא הכתוב "ישועת ה' כהרף עין" מי פילל שכ"כ מהר ננצח אותם, אפי' אלו שתבעו כל הזמן שאנחנו צריכים להמציא אותם, ג"כ לא חשבו שהניצחון יהיה כ"כ מהר לצדינו, א"כ ראינו בעינינו שה' איש מלחמה הוא לוחם בעדנו, לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח, כי אפי' מלאך לא היה יכול לגמור המלחמה כ"כ מהר אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו ירד למצרים והכה אותם, ולא רק את הגבורים, ואם בני ישראל יאמינו בזה באמונה שלימה והרחוקים מאמונה יתחילו להאמין במלך מלכי המלכים, אז גם הגויים יאמינו כי ה' נלחם בעדינו, ולא יציז עוד יותר להלחם אתנו ויתפשרו בעל כרחם אתנו, אבל אם ח"ו אנחנו לא נאמין באמונה שלימה כי ה' נלחם במצרים, אלא נאמר שכוחנו ועוצם ידינו הוא זה, אז גם הגויים לא יאמינו ויחפשו יותר נשק כדי שיהי' יותר חזקים מאתנו וילחמו אותנו ובזכות האמונה נגאלנו ממצרים לעונים, וגם עכשיו נגאל ממצרים בזכות האמונה הכרורה במלך מלכי המלכים.

(8) לימודי ניסן

(מה, כו) ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם. ויגידו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם. ופירש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה (בראשית מה, כז).

וגילו לנו חז"ל שיעקב אבינו לא האמין שבנו יוסף חי עד שמסרו לו את הסימן שהיה עוסק יוסף בפרשת עגלה ערופה כשפירש ממנו. והוציאו מלת העגלות מקריאתה בקמץ ודרשוה כאילו נקראה בסגול. אמנם דבר זה דורש ביאור רב, כי ממשמעות הכתוב נראה שספרו לו כל המאורעות וכל הדברים אשר דבר יוסף, ובכל זה פג רוחו של יעקב ולא האמין להם. ובודאי היו סימנים וחזקות שמוכיחים על אמתת דבריהם כי מנין ידע שמות האחים, ושנותיהם להבחין בין הבכור והקטן, ודברו לשון הקודש, והראה להם שהוא טהול, וגם אחרי שגילה אותם שהוא יוסף הכירוהו בטביעות עינם ולא היה להם שום חשד שאיש אחר הוא. ומדוע לא האמין להם שעוד יוסף חי וכי הוא מושל בארץ מצרים? ומי הכרית חז"ל הקדושים להוציא המקרא מידי פשוטו, ולפרש שהסימן של פרשת עגלה ערופה גרם שיאמין יעקב שיוסף בנו עדיין חי?

(3)

(כב) לכלם נתן לאיש. הלמ"ד בפתח[7]. חליפות שמלות, חלוקין ומכנסיים שדרך בני אדם להחליף. ודומה לו: היא שמלתו לעורו (שמות כב כו)[8]. וי"א מלבושים בגדים. לפי שגרם להם שקרעו בגדיהם שלא כדין בשצוה לתת הגביע באמתחת בנימן. ונתביישו על שהיו קורעי בגדים[9]. ולבנימן. על יד שלא היה במכירתו נתן שלש מאות כסף אבל לשאר אחיו שמכרוהו לא נתן כדי לקנות כל א' ואחד עשר ידות יהיו סדמי עבד. כמו שאמרו רבותינו בגיטין פרק הישולח[16]: המוכר עבדו לעובר כוכבים קונטין אותו עד עשרה ברמיו. והשלש מאות כסף הם עשר ידות סדמי עבד הרבתיב בפרשת המשפטים: נטף שלשים שקלים יתן לאדוניו (שמות כא לב).

(7) מלבושים

ביינו שכל ישראל ערבים זה לזה. כי ימצא חלל סמוך לאחד מערי ישראל, ציותה התורה לקחת עגלה ולערוף אותה כנחל איתן, ויבאו זקני העיר ושופטיו ביחד עם סנהדרין של ע"א ולהתודות ש"ידינו לא שפכו הדם הזה ועינינו לא ראו". אעפ"י שאין כנו שמץ של חשד שהזקנים הרגוהו, ולמדים אנו מזה שהשופטים אחראים בעד כל ישראל, ואם נעשתה גנלה זו בישראל, אחראים מנהיגיה ושופטיה ובהתודם אומרים „כפר נא לעמך ישראל", כי כל בני ישראל הדרים במדינות הרחוקות ממקום הרציחה צריכים כפרה אעפ"י שלא ידעו ולא שמעו לא מהרוצח ולא מהנרצח ולא מהעיר הקרובה אל החלל „כפר נא לעמך ישראל" כפרה בעד כל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם. וטעם הדבר מפני שכל ישראל ערבים זה לזה. ואחראים אחד בעד מעשה חבירו, הקרובים הרחוקים חייבים להתעניין במצב הרחוקי והגשמי השורר בכל המדינות ישראל ולהשתדל לפי יכלתם לשפר את מצבם. וכאשר יאשם אחד מהם, אשמים כולם.

כאשר נעיין בשיטת יוסף הצדיק ובמהלכו בחיים, ינכח לכל שהרגיש אחריות בעד אחיו, בעד כל משפחתו, ובעד עתידות עם ישראל.

(ויבא יוסף את דבתם) והרא נער את בני בלהה — בראותו שהשבטים מזלולים בכבוד בני מפחות לא נגרר אחר מעשיהם, אלא דרש עלבון האחים וקירבם אליו באהבה ובריעות. ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם — יוסף הצדיק אינו יכול לנוח בראותו שאין אחיו נוהגים כראוי להם, הרגיש שמוטל החוב עליו לשפר ולתקן מעשיהם, והלך וסיפר ליעקב אביהם אעפ"י שידע שיוסיפו את אחיו על דבר זה. אבל מכיון שכל בני ישראל ערבים זה לזה אי אפשר להתעלם ממעשיהם, ולא נשאר התבולות להדריכם בדרך הישר והטוב.

ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם, לכה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני פירש"י מלשון ענוה וחריזות נזדרז למצות אביו ואעפ"י שהי' יודע באחיו שישנאין אותו. וסיכן עצמו מפני שלום אחיו, כי לא יתכן אחרת, כי הרא ערב ואחראי בשבילם. פרשת עגלה ערופה נספגה בחיי יוסף הצדיק, והיתה לו למורה דרך בחייו, ובזה הי' בן זקונים, זיו איקונים של אביו, שנשא את אחריות בעד הכלל, ודאג בעד כל אחיו, ובעד עתידות עם ישראל.

ואחרי כל המאורעות שאירעו במכירת יוסף, באו אחי יוסף וסיפרו ליעקב אביהם שעוד יוסף חי הוא מושל בארץ מצרים, נזדעזעו כל אבריו, ופג רוחו, היתכן שיוסף בנו חי ולא יבא לראותו כמה ועשרים שנה? היתכן שבנו יוסף יהי' מושל בארץ מצרים, במקום השחתה, בארץ מלאה זמה? היתכן שיוסף בנו עזב את דרכו בחיים, והזניח את הלימוד של עגלה ערופה שכל ישראל ערבים זה לזה, ושכח את אביו ואת אחיו ולא דאג בעד מצבם כלל? יעקב אבינו לא היה יכול להאמין שבנו יוסף עשה כל כך, ואם באמת נשתנה, מוסב הי' שלא היה חי, ויפג לבו.

אבל כאשר סיפרו בניו את כל אשר דיבר יוסף אליהם כי אמר להם „ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם וכו' וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה", ואת כל אשר ציום בעד אביו, וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו, לרוממם את מצבו בחיים, אז הבין שיוסף בנו עדיין חי, לא שכח את תורתו ומכין שהכל הוא בהשגחת ה' להיטיב ולזכות את אביו ואת אחיו ולהיות להם לאב ולמשביר, ורוח יעקב אביהם! זה הי' הענין של וירא את העגלות, ראה שעוד הבין הלימוד מעגלה ערופה, אחריות בעד משפחתו וכלל ישראל.

מגנת תיב יראכים

והנה בילקוט שמעוני על המזמור ההוא (תהלים כ"ג) כתב בזה"ל: אמר רב חמא בר חנינא אתה מוצא אין לך אומנות בזויה יותר משל רועה שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו, ודוד קרא להקב"ה רועה. אמר דוד מזקנים אתבונן יעקב קרא אותו רועה שנאמר האלקים הרועה אותי, אף אני קורא אותו רועה שנאמר ה' רועי לא אחסר, עכ"ל המדרש.

אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק האלקים הרעה אתי מעודי עד היום הזה. ומדברי הילקוט הנ"ל יוצא כי כאשר אמר יעקב אבינו "האלקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה" כלל בתוך תואר חדש זה כל מה שדנו המלך ע"ה תיאר במהירותו הנפלאה במזמור "ה' רועי" איך הקב"ה בכל מצב ומצב מנהיג הכל לטובה, ואילו "הי' מוצא" תיאור אחר הכולל כל אותם ההרגשים של מושיע ומגן ומשען ומבטח לא הי' משתמש בתואר זה של רועה כיון שסוף סוף יש בו גם צד בזיון. וצריך לבאר למה דוקא כאן כאשר בירך את יוסף סמוך למיתתו יצא בחידוש זה לתאר הנהגת "ה' עמו בשם "הרועה".

והנה כתיב בפרשת ויגש (מ"ז ח—ט) ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך. ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלושים ומאת שנה מעט ורעים היו

ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. וברמב"ן עה"פ תמה מאד וז"ל: שם לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי, כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם. ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והי' נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כ"כ שכבר קצרו שנותם, ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותו, אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד, עכ"ל.

וגם בדעת זקנים מבעלי התוספות לומד את הפסוק כמו הרמב"ן הנ"ל ומביא על זה מהמדרש וז"ל: בשעה שאמר יעקב "מעט ורעים היו" אמר לו הקב"ה אני מלטתיך מעשו ומלבן והחזרתי לך דינה גם יוסף ואתה מתרעם על חייך שהם מעט ורעים, חייך שבמנין התיבות שיש מן ויאמר עד בימי מגורי כך יחסרו משנותיך שלא תחיה כחיי יצחק אביך, והם ל"ג תיבות. ובמנין זה נחסרו מחייו שהרי יצחק חי ק"פ שנה ויעקב לא חי אלא קמ"ז, עכ"ל.

וידוע מה שהקשה הגר"ח שמואלוויץ זצ"ל דהלא בחשבון ל"ג תבות נכללו גם ח' תיבות של שאלת פרעה "ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך", ומה ענין תיבות אלו להיות יעקב נתבע עליהן, הלוא אינן חלק מתלונתו על רעת חייו. ותירץ דכיון שהפלגת זקנותו גרמה שפרעה יתמה עליו הרי עצם לובן שערות ראשו ותואר זקנותו כתרעומת על ה' יחשבו לו, כי לולא הי' מרגיש כ"כ בצרותיו לא היתה זקנה קופצת עליו, ועל זה נתבע. הרי שבזה שגה יעקב אבינו לפי מדרגתו במה שאמר מעט ורעים היו ימי שני חיי כאילו חייו עשה השי"ת עמו רעה. וזהו שתמה הנביא ישעי' (מ' כ"ז) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' (כמו שיבואר כדברינו להלן מן המדרש).

וכעת כאשר קרבו ימי ישראל למות ויעקב אבינו עשה חשבון הנפש על כל ימי חייו, הרגיש בטעות זו ורצה לתקן המעות, ועל כן המציא תואר חדש לקב"ה ואמר האלוקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה, ר"ל אני טעיתי כמו הצאן שחושבים את הרועה כאכזר כאשר אין מבינים טובתו, כן אנכי לא הרגשתי מספיק איך הקב"ה מדריך אותי ומפרנסני כרועה נאמן ושומר אותי מכל רע וכי הוא הרועה אותי במרעה טוב מעודי עד היום הזה. ובזה תיקן את עצמו וכן לימד לדורות איך לבטוח בה' ואיך להבין הנהגתו ולהכיר השגחתו — "ה' רועי לא אחסר".

ואולי לא בכדי הוא שנכתב "הרועה" כאן חסר ו' להשוות האותיות אל אותיות של ריעה, כדי לרמז שמה שנראה לנו כרעה הוא באמת רועה. וזו הוראת ישראל אבינו אלינו כאשר בירך את בנו יוסף הצדיק על ערש דוי.

ביאור האבודרהם לגבי עשרה בטבת

ויש לצרף לזה מענינא דיומא, דהנה כתב הבית יוסף (סי' תקנ) בשם האבודרהם (בהל' תענית עמ' רנד) שעשרת בטבת הוא משונה משאר תעניות, שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר, מפני שנאמר בו (יחזקאל כד, ב) בעצם היום הזה כמו ביום הכפורים. ומסיים הב"י: ולא ידעתי מנין לו זה.

וכתב החתם סופר (מובא בסידור החת"ס בפירושו לסליחות לעשרה בטבת) לבאר הענין, כי בשנה שנחרב הבית בט' באב כבר נגמר הדין בי' בשבת לפניה, וכן בכל שנה ושנה נגזר הדין בעשרה בטבת אם יהיה אבילות תשעה באב בשנה זו, וידוע דעל צרה שעברה, כמו יום שמת בו אביו ואמו, אין מתענין בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות, דבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבוא עליו לא מעונה הוא. הילכך תענית ט' באב, דהוו רק על צרה שעברה לא דחי שבת, אבל תענית י' בטבת זהו על ביטול צרה העתידה, ועונג הוא, על כן היה דוחה שבת, עכ"ל. והיינו שמכיון שבי' טבת דנים למעלה אם יבנה בית המקדש בשנה זו, הרי זה תענית על צרה העתידה לבוא, וזה מותר להתענות, כיון שיש לו עונג שעל ידי תעניתו אולי יוכל למנוע את הצער.

(12)
אומר יקרוך
ויגל

ביאור הבית ישי בענין צום עשרה בטבת

ובספר דרשות בית ישי להרה"ג ר' שלמה פישר שליט"א (חלק א' סי' ל') כתב, שרואים ככל התעניות כמו י"ז בתמוז וט' באב שהיה מאורע ביום זה בעבר שעל ידו הושרש פורענות ביום זה, י"ז בתמוז הוא יום חטא העגל וט' באב הוא יום חטא המרגלים, אמנם לא מבואר מה אירע בעבר בעשרה בטבת, שעל ידו הושרש פורענות ביום זה. והציע הבית ישי שיש לומר כי מכירת יוסף אירע ביום זה, וז"ל: הנה מכירת יוסף לא פורש באיזה יום היה, ואילולי דמסתפינא אמינא שהיה ביום עשרה בטבת,

ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר איכא, כי חודש טבת מזלו גדי, וגדי מסמל את חטא מכירת יוסף, על שם הכתוב (בראשית לז, לא) וישחטו שעיר עזים, וכמו שביארנו את דברי הגמרא (שבת פח:) עון גדי שכרמתי לו, עכ"ל.

הרי מבואר מזה שבעשרה בטבת נשרש בו שנאת אחים על ידי מכירת יוסף, ועי"ז נגרם מה שנגרם, ובעוונותינו הרבים עדיין לא נושענו ועדיין לא נבנה הבית. על כן מחובתינו להרגיש את דברי הירושלמי והתניא הנזכרים, שכולנו חטיבה אחת, אחים ממש, וצריכים אנו לדאוג זה לזה, ועי"ז יפסקו בשמים בעשרה בטבת שנה זו, שיבנה ביהמ"ק במהרה, וצום החמישי יהפך לששון ולשמחה, אמן.